УДК 330.11:330.33

Г. В. Жаворонкова,
д. е. н., професор кафедри аерокосмічної геодезії,
Національний авіаційний університет, м. Київ
Л. Ю. Мельник,
к. е. н., доцент кафедри обліку і оподаткування,
Уманський національний університет садівництва, м. Умань

СУЧАСНА НАПРАВЛЕНІСТЬ МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВОГО ПОШУКУ В ДОСЛІДЖЕННІ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

G. Zhavoronkova,
Doctor of Economic Sciences, Professor, National Aviation University, Kyiv, Ukraine
L. Melnyk,
PhD in Economics, associate Professor of the Department of Accounting and Taxation,
Uman national University of horticulture, Uman

MODERN DIRECTION OF THE METHODOLOGY OF SCIENTIFIC RESEARCH IN THE STUDY OF THE FORMATION OF A KNOWLEDGE ECONOMY IN THE INFORMATION SOCIETY

Розвиток науки зумовлює певну змінність у тлумаченні категорій, тому проблема поглиблення процесу усвідомлення сутності знань, що фіксуються в поняттях і наукових підходах для теорії інформаційного суспільства і економіки знань є актуальною. Метою дослідження є спроба обгрунтувати направленість методології наукового пошуку в дослідженні економіки знань інформаційного суспільства. У статті обгрунтовано філософський зміст інформаційного суспільства; узагальнено характеристики можливих рівнів методологічного знання в економічних дослідженнях; розглянуто наукові підходи, які характерні для дослідження інформаційного суспільства та економіки знань.

The development of science leads to some variability in interpretation of categories, so the problem of deepening the process of understanding the essence of knowledge that is captured in the concepts and scientific approaches of the theory of the information society and knowledge economy is important. The aim of the study is an attempt to justify the focus of the methodology of scientific research in the study of the knowledge economy and information society. In the article the philosophical meaning of the information society; summarizes the characteristics of the possible levels of methodological knowledge in economic research; considered scientific approaches that characterize the study of the information society and the knowledge economy.

Ключові слова: інформаційне суспільство, економіка знань, методологія, методологічне знання.
Key words: information society, knowledge economy, methodology, methodological knowledge.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогодні особливого значення набуває методологія науки, оскільки удосконалення методологічного, системного аналізу, власне знань потребує детального пізнання процесів, що відбуваються, а також вміння досліджувати проблеми і висувати гіпотези, встановлювати тенденції та закономірності суспільно-економічних процесів, здійснювати розв'язання складних задач. Величезні бази даних, які тісно пов'язані глобальними комп'ютерними мережами, з одного боку, надають людині можливості для вивчення та узагальнення, а з іншого — надто підвищують вимоги до обсягу знань людини.

На передній план вийшли дослідження, в яких існуючі наукові школи, традиції і теорії стали переосмислюватися в якості науково-дослідницьких програм і парадигм. Зародження і еволюція таких програм піддавалась історико-методологічній реконструкції, оцінювалась їх наукова "прогресивність". Зблизились економіко-методологічні, історико-наукові і філософські дослідження: філософсько-методологічні концепції почали використовуватися для пояснення логіки розвитку економічної думки [2].

У процесі пізнання будь-якої наукової галузі відбувається поступове збільшення кількості її ключових понять і категорій та, що надзвичайно важливо, — напов-

нення їх новим багатим змістом. Розвиток науки зумовлює й певну змінність у тлумаченні категорій: вони можуть набувати ширшого або навпаки вужчого значення. На початку XXI ст. спостерігається певна інтелектуалізація мови науки, що посилює важливість точності та ємності висловлювання в наукових теоріях. Таке положення пояснює поглиблення процесу усвідомлення сутності знань, що фіксуються в поняттях і наукових підходах для теорії інформаційного суспільства і економіки знань. Тому це дослідження є актуальним і буде корисним як для науковців, так і практиків.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Усе більше усвідомлюється й визнається обмеженість можливостей застосування в економічній науці позитивістських методів дослідження, які не можуть пояснити теоретичні положення економіки знань. Акцент переноситься на опис і осмислення сформованої структури економічного знання, тенденцій його розвитку. Від уявлень про науку як єдине ціле здійснюється перехід до плюрастичних уявлень, що допускають обмеженість і фрагментальність знання. Теоретичною основою таких змін стали роботи закордонних науковців Я. Корнаї, Т. Куна, І. Лакатоса, Й. Масуди, П. Фейербенда та вітчизняних — академіка А. Чухна, В. Базилевича, В. Липова, В. Мандибури, А. Маслова, М. Рубанець та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є спроба обгрунтувати направленість методології наукового пошуку в дослідженні економіки знань інформаційного суспільства. Для досягнення мети визначено такі завдання:

— зрозуміти сучасний стан еволюції теоретико-економічного знання;

— обгрунтувати філософський зміст інформаційного суспільства;

— узагальнити характеристики рівнів методологічного знання;

— розглянути наукові підходи, які характерні для дослідження інформаційного суспільства та економіки знань.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Еволюція теоретико-економічного знання в історичному аспекті від стану класичної науки через некласичну і до постнекласичної науки призвела до корінних змін в її методологічних засадах і в теоретичному змісті. Кожен із цих етапів характеризується притаманними йому фундаментальними основами: по-перше, науковою картиною світу; по-друге, нормами і ідеалами дослідження; по-третє мережею об'єктів, на які звернено увагу наукового пізнання [15].

Теорія постіндустріального суспільства, розкривши головні положення економіки та суспільства, стала методологічною основою визначення закономірних кроків цивілізаційного прогресу, чіткої періодизації людської історії як єдності доіндустріального, індустріального та інформаційного, постіндустріального суспільства як вважав академік А.А. Чухно [25]. Проте на думку японського економіста Й. Масуди [27], термін "інформаційне суспільство" значно краще, ніж "постіндустріальне суспільство", підходить до характеристики суспільних змін, що відбуваються, і в основі яких знаходиться перехід від виробництва матеріальних цінностей до виробництва інформаційних цінностей.

Недостатня досліженість філософських аспектів, вважає М. Рубанець [17], що розкривають інформаційне суспільство саме як суспільство, а не просто як опис використання певних технологій, породжує сучасні "вузькі місця" і проблемні зони, повязані з усвідомленням впливу спадку теорій постіндустріалізму на сучасне розуміння технологічної компоненти та її місця в суспільному розвитку. Сучасні особливості технологічної компоненти і процесів її створення акцентуалізують концептуальну форму осмислення співвідношення технічного, технологічного та суспільного.

Розуміння швидких змін у світі, що глобалізується, можливе лише на основі формування нового світогляду, нових підходів до осмислення глобальних тенденцій, що неможливо зробити без "вироблення" нових знань. З точки зору В. Липова, це означає, що для вивчення сучасного суспільства і його розвитку потрібно перш за все розробляти методологічні основи наукового пошуку, які, з одного боку, повинні спиратися на ті методи дослідження і теорії, що довели свою ефективність у процесі пізнання суспільних явищ, а з іншого — не слід замикатися лише в колі відомого, а намагатися через нові інтерпретації та медіацію знаходити й обгрунтовувати нові методи наукового пізнання, висувати гіпотези, які б більш глибоко і всебічно відображали і пояснювали реальні процеси [13].

Суспільство XXI ст. цілком справедливо називають "інформаційне суспільство", бо саме інформація та знання визначають і матеріальне, і духовне життя. Природно, що людина витрачає дедалі більше часу для їхнього здобуття. Це зумовлено тим, що інформаційний потенціал суспільства, подібно до ланцюгової реакції, постійно примножується як у просторі, так і в часі, глибинно проникаючи в суть природних і суспільних явищ. Саме в подібних умовах, зазначає В. Кремень [11], визначальну роль відіграє філософія як методологія і теорія пізнання. Функція філософії в системі науки завжди полягала в осмисленні корінних, "на межі" проблем місця та ролі людини в цьому світі, її ставлення в тому числі до освіти [12]. В цьому контексті філософія озброїла дослідника теоретичними інструментами для аналізу науково-економічних знань.

Спираючись на широкий, не задіяний у філософських дослідженнях світоглядних питань, пов'язаних із розвитком когнітивного креативу в світлі формування дієвого інформаційного суспільства, філософ О. Рубанець [17] обгрунтовує положення про перетворення сучасного проектування й програмування на сферу дослідницької дії. Адже сьогоднішні проблеми формування інформаційного суспільства актуалізують розробку концепції соціальної функціональності, яка відображає сучасні наукові уявлення та досвід фахівців у розвитку проблем складності та онтологічного статусу програмних систем. На її думку, соціальна функціональність — це ідея інформаційного суспільства, що збільшує свої реальні можливості як соціально орієнтованого суспільства [17]. Розробка цієї ідеї передбачає введення у економічний обіг надбань міждисциплінарних теоретичних і методологічних досліджень, розвиток яких зумовив революцію у функціональності кінця 90-х рр. XX ст. і є основним фактором формування інформаційного суспільства.

Методологія бере на себе дескриптивно-методологічну, критично-онтологічну і професійно-етичну функції [16]. При цьому зростає значення здатності економічної науки донести свої висновки й рекомендації до практичних виконавців.

Результатом творчого підходу використання вище наведеної концепції, є системна парадигма вивчення суспільства Я. Корнаї. Науковцем охоплюються взаємопов'язані зв'язки різних сфер громадського життя. Політико-правова структура суспільства пов'язується з історичними процесами її виникнення. Індивід є продуктом системи [10]. Інтерес дослідника зосереджується на вивченні глибинних змін соціально-економічних структур. Широко використовуються компаративні методи аналізу.

Втім, сучасний етап розвитку економіки і суспільства характеризується домінуванням інтеграційних процесів, зумовлених глобалізаційними тенденціями розвитку та прагненням до нових відкриттів на "стиках"

Таблиця 1. Характеристика рівнів методологічного знання в економічних дослідженнях

Рівень	Зміст знання
1. Гносеологічний	Включає низку категорій, за допомогою яких людина пізнає світ, усі явища економіки. До них належать: взаємозв'язки; розвиток, причиною якого є такі суперечності як філософські закони та категорії; підходи – структурний, холістичний, системний тощо
2. Світоглядний	Система цивілізаційних ідей, що визначає розвиток суспільного процесу. Даний рівень методології економіки вказує на інституціональний та еволюційний підходи у державі, економіці, дослідженні
3. Науково-змістовний	Включає закономірності процеси та принципи, що розроблені безпосередньо економічною наукою
4. Логіко-гносеологічний	Це рівень самоорганізації в економіці. До нього входять такі положення про: об'єкт і предмет, категорії економічної науки та практики, співвідношення фундаментальних і прикладних досліджень
5. Науково-методологічний	Включає наукові принципи дослідження в економіці: принципи методологічної визначеності і логіки, несуперечливості; об'єктивності дослідження; всебічного вивчення проблеми; врахування атомістичного фактора у дослідженні; єдність теорії і практики, єдність історичного і логічного, системного підходу

Джерело: складено авторами.

наук. Зважаючи на таку тенденцію, актуальності набуває осмислення системи категорій, що мають універсальне значення для економіки знань, яка характеризується інформативністю, інтегрованістю, наукоємністю, технологізацією та іншими принципами сучасної науки.

Розв'язання методологічних питань, пов'язане передусім з розвитком категорійного апарату. Як наголошував академік А. Чухно [26]: "Чим глибше теорія розкриває зміст понять, категорій, законів, їх пізнавальні, гносеологічні можливості, тим більше її методологічне значення".

Сучасний інституціоналізм класичного напряму, спираючись на об'єктивний процес зростання НТП у розвитку економіки і суспільства, визначив, що розвиток технологій є причиною зміни і розвитку інститутів. Акцент змістився на технологічну організацію виробництва, чим було доведено, що технологічні способи виробництва — одні з визначальних форм рівня розвитку економіки на певному етапі. На цій основі сучасний інституціоналізм створив теорію розвитку людської цивілізації та її постіндустріальної стадії — інформаційної [7].

Відображаючи закономірності об'єктивної дійсності та пізнання, орієнтувати дослідників у процесі здійснення пізнавальної та практичної діяльності, управляти їх мисленням, — методологія забезпечує певну цілісність, що зумовлена єдністю її предмета дослідження. Слід зазначити, що розрізняють кілька рівнів методології. Зміст першого з них — філософські знання. Другий рівень — загальнонаукова методологія (підходи, характеристика різних типів досліджень, їхні етапи й елементи: гіпотези, об'єкт і предмет дослідження, мета, завдання тощо). Третій рівень — конкретно-наукова методологія, тобто сукупність методів, принципів дослідження й процедур, що застосовуються у тій або іншій спеціальній науковій галузі, наприклад, у економіці знань. Методологія спеціальної науки містить у собі як проблеми, що є специфічними для наукового пізнання в даній галузі, так і питання попередніх рівнів, наприклад, системного підходу або моделювання в їхньому застосуванні до економіки. Деякі вчені виділяють також четвертий та навіть п'ятий рівень, що утворюється методикою та технологією дослідження.

Заслуга інституціональної теорії класичного напряму полягає в тому, що вона, спираючись на наукове пізнання феномену НТП, здійснила структуризацію його розвитку у вигляді технологічних укладів і технологічних способів виробництва, втілила їх в економічну теорію і перевела її на рівень, коли технологічні процеси розглядають у єдності з економічним розвитком, удосконаленням виробничих і суспільних відносин. Це якісно новий рівень економічної теорії та методології, який не лише відображає сучасне пізнання, але й нерозривно пов'язаний зі становленням нової, постіндустріальної парадигми економічної теорії, на якій грунтується економіка знань.

Важливим кроком у розвитку методології сучасної науки стало формування "теорії хаосу", зокрема положень Дж. Глейка [6]. Дослідження і вирішення проблем хаосу актуально для розвитку економіки, особливо для країн бувшого Союзу, адже темп, глибина і всеохопність змін, що тут відбуваються, не мають аналогів у новій історії.

Отже, методологічні знання за своєю сутністю є багаторівневими, кожний рівень має свою специфіку та характеризується певними знаннями в конкретній сфері діяльності. Узагальнену характеристику можливих рівнів методологічного знання наведено в таблиці 1.

В останні роки в наукових дослідженнях майже постійно зустрічається поняття "підхід", яке вживають як науковці, так і практики. Поняття "підхід" Ю. Сурмін [22] трактує як сукупність прийомів, способів впливу на будь-кого, у вивченні будь-чого, веденні справи тощо. Зазначимо, що у дослідженнях В. Галузинського та М. Євтухи "підхід" розглядається як наукова категорія [5].

Розглянемо наукові підходи, які характерні для дослідження інформаційного суспільства та формування економіки знань, а набір наукових підходів, які застосовуються в останній час, почнемо з концептуального, бо він за своєю суттю є виділенням ролі ідей і цілей перспективного розвитку в конструктивній, прийнятній для практики формі. Відтак концепція — це початковий етап наукового обгрунтування розвитку соціально-економічної системи в реалізації ідей економічної політики, концентрована форма наукового визначення цілей, проблем і перспективних напрямів розвитку соціально-економічної системи тощо.

Зміст концепції має відображати можливі шляхи й способи розв'язання проблем та головні показники, на основі яких розробляють відповідні документи, або проводять дослідження перспективного розвитку тієї чи іншої соціально-економічної системи. Під проблемою розуміється об'єктивно існуюча невідповідність між наявним і бажаним станом суспільно-господарської системи та її окремих підсистем, що вимагає пошуку й обгрунтування способів переходу від фактичного до наміченого стану.

Гуманістичний підхід широко застосовується в дослідженнях соціуму. Він семантично і за змістом пов'язаний із поняттями гуманізму, справедливості. Гуманізм як система філософських поглядів та напрям суспільної думки виник в античні часи, сформувався в епоху Відродження і розвивався в наступні періоди аж до сьогодні. Гуманізм як ідея та глобальна філософська система визначається автономністю, універсальністю, фундаментальністю, єдністю цілей і засобів [17]. Ядром гуманістичного світогляду, його системоутворюючим фактором є людина як "мірило всіх речей".

Еволюційний підхід розглядає техніко-економічні структури як організми, поведінка яких у певному розумінні аналогічна поведінці живих організованих систем, мета і призначення яких закладені в них самих і на початку визначені у їх генотипах. "Еволюційна економіка — новий напрям економічної науки, в межах якої економічні процеси розглядаються як спонтанні, відкриті та незворотні, вони породжують зовнішні та внутрішні чинники і проявляються у зміні структури економіки й діючих в ній агентів. Особлива увага приділяється процесу інновацій — появі, закріпленню і розповсюдженню нового; конкуренції як процесу відбору, а також інформації, невизначеності й часу" [1].

Застосування еволюційного підходу дозволяє відстежувати траєкторії нових економічних систем, що визначаються змінами величин їх значущих параметрів. Ефективність даного підходу до прогнозування динаміки економічних систем зумовлюється можливістю отримання характеристик варіантів інноваційного розвитку цих систем і окремих моделей їх динаміки.

Інституціональний підхід, використовуючи найбільш вагомі досягнення гуманітарних наук, перш за все, філософії, соціології і психології, спирається на такі методологічні положення [20]:

1) людина є не стільки продуктом природи, скільки результатом розвитку суспільства. Зрозуміти людську природу, її вплив на створення суспільного багатства можна лише через багатогранну систему суспільних відносин, що виникають як результат взаємодії людей у процесі відтворення життя;

2) індивідуальні властивості і здібності особистості під впливом системи суспільних відносин отримують певний соціальний спосіб свого існування, стають носіями панівних у суспільстві виробничих відносин;

3) надзвичайно важливими інструментами суспільного перетворення є суспільні інститути, від стану і розвитку яких залежить процес відтворення людини як "соціальної" істоти.

Отже, інституціональний підхід дозволяє виявити елементи соціально-культурного механізму, що забезпечують динаміку соціально-економічних змін. До них належать суб'єкти взаємодії, інституціональні форми взаємин, специфічні характеристики середовища діяльності, передумови, рушійні сили, фактори й форми інституціональної динаміки.

Холістичний підхід передбачає розгляд дослідження інституціональних змін в інформаційному суспільстві не як певної сукупності елементів, а як ансамблю комплементарних компонентів, позначених цілою мережею взаємозв'язків та поєднаних загальними властивостями, адже механічне поєднання таких компонентів не утворює цілісність, не забезпечує відтворення об'єкта тотожного досліджуваному [3]. При цьому складові об'єкта, як цілісності не залишаються постійними, незмінними за своїм змістом, властивостями, взаємозв'язками. Вони трансформуються та перетворюють саму цілісність. Саме така здатність обумовлює для цілісності можливість адаптуватись до змін у зовнішньому середовищі, надавати гідні відповіді на екзогенні виклики та забезпечувати потенціал для майбутнього розвитку.

Особливістю прогностичного підходу є визначення напрямів розвитку, що вимагає множинність сценаріїв. В основу методології покладено такі принципи: систематичність процесу прогнозування; основним є технологічний імператив; часовий горизонт — це тривалий період прогнозування; впливовість пріоритетів на розвиток. Сьогодні популярності набув метод прогнозування — форсайт, який поєднує в собі комунікативні та прогностичні технології. В ході форсайту здійснюється як аналіз проблемної ситуації, так і встановлюється її довгострокова зміна, а також проводиться оцінка різних шляхів досягнення результату шляхом виробки рекомендацій для всіх зацікавлених сторін, так званих стейкхолдерів, визначення основних сфер і напрямів співробітництва.

Когнітивний підхід. Розробка представлень знання є однією з ознак когнітивного в контексті формування наукового дослідження інформаційного суспільства. Тому цей підхід грунтується на системних проявах когнітивності та за основу бере знаннєвий аспект, відтворюючи механізми реалізації когнітивної активності людини. Введення у розгляд представлень досліджуваних у науці явищ репрезентаторів, стає підгрунтям достовірності методологічної реконструкції когнітивної активності людини у сфері знання [18]. Когнітивний підхід як основа методологічної реконструкції системних проявів в еволюції науки поєднує знаннєвий, нормативний та комунікативний аспекти з тими, що характеризують присутність людини у сфері знання. О. Рубанець визначає такі рівні когнітивності: активності як джерела нового, механізми її включення в системні прояви когнітивності; пізнавальних здатностей, задіяних у відтворенні представлення об'єктів у знанні та оперативної компоненти як складової наукового знання [19].

Інтегративний підхід. У нових соціально-економічних умовах зростає значення інтеграції економіки, яка розкриває перед суб'єктом нові можливості. Цей підхід сприяє здатності до комплексного бачення економічних та суспільних процесів, розуміння проблематики міжпредметної інтеграції, яка є основою глобалізації. Поняття інтеграції сьогодні стає провідною економічною категорією, яка визначає ряд суттєвих стратегій ведення бізнесу.

В економіці знань особливого значення набуває компетентнісний підхід, що забезпечує вивчення закономірностей побудови і функціонування діяльнісного процесу, розкриття всієї складності діяльності, виявлення її змістовних та структурних особливостей, визначення різноманітності взаємовідносин особистості фахівця з предметами, способами і продуктами суспільної діяльності, із суб'єктами економічних процесів. Методологічна орієнтація на компетентнісний підхід виявляється продуктивною і тому провідною в дослідженні проблем якості професійної діяльності, оскільки може ефективно використовуватися як для науково обгрунтованого управління процесом, так і для аналізу практичної роботи. Цей підхід зміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок у площину формування й розвитку здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання і досвід у різних ситуаціях.

Культурологічний підхід до проведення інституціональних змін в економіці знань в інформаційному суспільстві безпосередньо корелює з полікультурним імперативом. Активне використання культурологічного підходу у різних сферах соціально-гуманітарного знання почалося з другої половини XX ст. Сьогодні можна стверджувати, що вже створена його загальна структура і різні теорії та концепції, які визначили провідні сучасні характеристики, спрямованість, можливості й функції цього методологічного підходу. Оскільки змінилася і сама культурна реальність, з якою має справу людина XXI ст. "Культура не просто надає зараз людині якусь інформацію, вимагає від людини не просто осмислення і правильного сприймання свого змісту, але й уміння працювати із самою інформацією" [9].

Системний підхід. Наукові основи науки системології широко використовуються в економіці. У роботах філософів І. Блауберга, В. Садовського, Е. Юдіна [4], А. Уємова [23] та інших глибоко проаналізовано різноманітні визначення поняття "система"; окреслено специфіку системного дослідження і вимоги, яким це дослідження має відповідати; представлено понятійний апарат щодо визначеної проблеми. З позиції загальної теорії систем, поняття "система" є загальнометодологічним та визначається як множина взаємопов'язаних елементів, що утворюють цілісність, стійку єдність із

середовищем, якій притаманні інтегровані властивості та закономірності. Системний підхід як методологічний засіб в онтологічному і гносеологічному плані передбачає створення єдиної моделі об'єкта як цілого, що виконує функцію засобу організації дослідження пошукового процесу.

Синергетичний підхід. Синергетика як новий міждисциплінарний напрям науки успішно використовується для моделювання багатьох процесів соціального життя та, зокрема, у розробці стандартів суспільного розвитку (Г. Ніколіс, І. Пригожин та І. Стенгерс [15], Г. Хакен [24], який визначає розумні межі керованості, вчить не боятися деякої неминучої анархії, навіть хаосу, визнаючи його позитивну роль у розвитку системи, дозволяє враховувати випадковості, значущі для розвитку людини і суспільства.

В економіці знань відзначається діалектичний зв'язок понять соціального і індивідуального. Реалізуючи індивідуальні цілі, людина є носієм соціальної інформації, а самоствердження її як творчої особистості можливе лише у напрямі конвергенції з рештою суспільства. Тому для досягнення особистісних цілей визначальну роль відіграє синергетика взаємодії окремих індивідів з рештою суспільства, що дає можливість реалізуватися через комунікацію. Тому ключовими засадами об'єднаного системно-синергетичного підходу є [21]:

— об'єкт наукового аналізу розглядається з позицій системності як складова більш широкого об'єкта;

— вплив об'єкта наукового аналізу як цілого на його складові здійснюється через організацію взаємодії між ними;

— причини розвитку будь-якого об'єкта вбачаються не тільки у зовнішньому впливі, а й у внутрішніх рушійних силах;

— взаємообумовленість та взаємозалежність складових цілісного об'єкта знімає проблему пошуку першопричини його розвитку.

Прикметною рисою сучасних динамічних змін у зовнішньому середовищі є поява нових гнучких організаційних моделей, логіка яких найбільш адекватно відповідає інтенсифікації та ускладненню конкурентної динаміки. З'являються нові агентські моделі, які характеризують поведінку учасників на базі нової мережевої парадигми і бізнес-симуляцій, має місце поєднання в одній господарській ланці вертикальних зв'язків по технологічному ланцюжку і горизонтальних зв'язків за видами діяльності (Кастельс М., 2000). Все це є наслідком інституціональних змін, які можна систематизувати так [8]:

— трансформується організаційний код економічних систем — перехід до мережевого укладу на всіх рівнях соціальних взаємодій, система економічних контактів переходить в інтерактивний режим і створюється онлайнове економічне середовище, навколо якого виростають глобальні мережі;

— світова економіка відходить від ієрархічних структур із замкненим циклом і вертикальної ієрархії, від влади потужної державної бюрократії і корпорацій-гігантів в бік мережевих самоорганізованих систем;

— відбувається перехід від економіки фірм до економіки кластерів, яка базується на узгодженні інтересів і співробітництві різних агентів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Методологія сучасного наукового дослідження грунтується на об'єктивному процесі зростання науково-технологічного та інтелектуально-інформаційного фактора в розвитку економіки і суспільства, бо вони пов'язують соціально-економічні зміни світу, держави, регіону з прогресом науки, освіти, технології. Інформація та знання, становлення нового способу виробництва в економіці знань докорінно змінюють її структуру, місце і роль людини у виробництві та суспільстві. Відбувається перехід від матеріального виробництва до панування сфери послуг, тобто нематеріального виробництва, від людини економічної до людини не просто творчої, а креативної.

Насамкінець, включення філософського інструментарію в економічне пізнання висунуло і актуалізувало існуючі в економічній теорії проблеми, які були поза уваги традиційних методологічних підходів. Виникла необхідність розглядати економічну теорію, епістемологію, "філософію науки" як структурні компоненти більш широкої сфери — філософії економічного пізнання, де вони зберігають свою абстрактно-гносеологічну, логіко-методологічну природу і форму, але одночасно потребують набувати екзистенціально-антропологічне, історико-метафізичне та еволюційно-епістемологічне усвідомлення [2].

Сучасний постнекласичний етап розвитку методології наукового знання в в інформаційному суспільстві відбувається на основі: зближення пізнання природничих і соціально-гуманітарних наук; включення синергетики і системного підходу в дослідження; врахування цивілізаційної парадигми розвитку соціальних систем; створення нових сприятливих можливостей за рахунок глобального еволюціонізму для вдосконалення наявних дослідницьких програм в економічній теорії; проведення онтологічного і гносеологічного аналізу з позицій постнекласичної економічної науки.

Таким чином, постійні зміни в суспільному середовищі зумовлюють подальше уточнення сутності понять і категорій в економічній науці. Цей процес має здійснюватись шляхом дослідження диференціації та інтеграції таких галузей знань як філософія, соціологія, психологія, етика, культурологія, етнологія тощо. Нерідко категорії різних наук і галузей знань грунтуються на філософському розумінні їх сутності, що підтверджує узагальнюючу, універсальну функцію філософського знання. Тому подальші дослідження будуть набувати методологічного значення для наукового забезпечення формування економіки знань та інформаційного суспільства в Україні.

Література:

1. Автомонова В.С. История экономических учений. — М., 2001. — С. 621.

2. Базилевич В.Д. Философская направленность экономико-методологических исследований // Європейський вектор економічного розвитку. Зб. наукових праць. — 2012. — Вип. 2 [13]. — 592 с.

3. Білоцерковець В.В., Загородня О.О. Проблеми та перспективи модернізації методологічної платформи дослідження нової інноваційної економіки // Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. — К., 2015. — С. 349—352.

4. Блауберг И.В., Садовский В.Н., Юдин Э.Г. Системный подход: предпосылки, проблемы, трудности М.: Знание. — 1969. — 48 с.

5. Галузинський В.М., Євтух М.Б. Педагогіка: теорія та історія: навч. посібник. — К.: Вища шк., 1995. — С. 90—91.

6. Глейк Дж. Хаос. Создание новой науки. — СПб.: Амфора, 2001. — 398 с.

7. Жаворонков В.А. Определение сущности институциональных изменений для проведения модернизации экономической системы государства // Белорусский экономический журнал. — 2014. — № 2 (67). — С. 74—85.

8. Жаворонков В.О. Теорія та практика проведення інституціональних змін: монографія. — К.: ЦУЛ, 2015. — 428 с.

9. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: монографія. — Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Б. Хмельницького. — 2008. — 608 с.

10. Корнаи Я. Системная парадигма // Вопросы экономики. — 2002. — № 4. — С. 3—32.
11. Кремень В.Г. Філософія національної ідеї: Людина. Освіта. Соціум. Вид. переробл. — К.: Грамота, 2010. — 576 с.
12. Липов В.В. Мотивація інституціональних змін у трансформаційній економіці: монографія. — Харків: Вид-во НФаУ, 2004. — 184 с.
13. Мандибура В. Ідеологеми сучасного концептуально-ідеологічного "оновлення" економічної теорії // Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. — К., 2015. — Т. 1. — С. 52—58.
14. Маслов А.О. Інформаційна економіка: становлення, структура та теоретичне осмислення: монографія. — К.: Аграр Медіа Груп, 2012. — 432 с.
15. Николис Г., Пригожин И., Стенгерс И. Познание сложного. — М.: УРСС. — 2003. — 342 с.
16. Отмахов П.А. Риторическая концепция метода в экономической науке // Истоки. — М.: ГУ ВШЭ, 2000. — Вып. 4. — С. 138—176.
17. Рубанець О.М. Інформаційне суспільство: когнітивний креатив постнекласичних досліджень: монографія. — К.: Вид. ПАРАПАН, 2006. — 420 с.
18. Рубанець О.М. Когнітивний вимір виробництва знання у сучасній науці // Практична філософія. — 2007. — № 1. — С. 35—41.
19. Рубанець О.М. Методологічні аспекти проявів когнітивного в сучасній науці // Мультиверсум. Філософський альманах. — 2007. — Вип. 64. — С. 147—156.
20. Солодуха П.В. Институциональные основы воспроизводства человеческого капитала: дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.01. — М., 2004. — 338 с.
21. Степаненко С.В. Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології). — К.: КНЕУ, 2008. — 312 с.
22. Сурмин Ю.П. Теория систем и системний аналіз. — К.: МАУП, 2003. — С. 10.
23. Уемов А.И. Системный подход и общая теория систем. — М.: Мысль, 1978. — 272 с.
24. Хакен Г. Тайны природы. Синергетика: учение о взаимодействия. — Ижевск: ИКИ, 2003. — 320 с.
25. Чухно А.А. Економічна теорія: у 2-х т. К. ДННУ АФУ. — 2010. — Т. 1. — 512 с.
26. Чухно А.А., Леоненко П.М., Юхименко П.І. Інституційно-інформаційна економіка: підручник. — К.: Знання, 2010. — 687 с.
27. Masuda Y. The Information Society. — Washington, 1981.

References:

1. Avtomonova, V.S. (2001), Istoriya ekonomicheskih ucheniy [History of economic thought.], M. p.621, Moskov, Russia.
2. Bazilevich, V.D. (2012), "Philosophical orientation of economic and methodological research", Evropeyskiy vektor ekonomIchnogo rozvitku. Zb. naukovih prats. no. 2[13]. 592 p.
3. Bilocerkovecz`, V.V. and Zagorodnya, O.O. (2015), "Problems and prospects of modernization of the methodological platform of the research of the new innovation economy", Parady`gmal`ni zrushennya v ekonomichnij teoriyi XXI st. : mater. II Mizhnar. nauk.-prakt. Konf [Paradigm shifts in the economic theory of the twenty-first century. : mater II International science-practice conf.], Kyiv, Ukraine, pp. 349—352.
4. Blauberg, I.V. Sadovskiy, V.N. and Yudin, E.G. (1969), Sistemnyiy podhod: predposyilki, problemyi, trudnosti [Systems approach: backgrounds, problems, difficulties], Znanie, Moskov, Russia
5. Galuzy`ns`ky`j, V.M. and Yevtux, M.B. (1995), Pedagogika: teoriya ta istoriya [Pedagogy: theory and history], Vy`shha shk, Kyiv, Ukraine.
6. Glejk, Dzh. Xaos. (2001), Sozdany`e novoj nauky` [The creation of a new science], Amfora, Saint Petersburg, Russia.
7. Zhavoronkov, V.A. (2014) "The definition of the essence of institutional changes to upgrade economic system of the state", Belorusskiy ekonomicheskiy zhurnal, vol. 2 (67), pp. 74—85.
8. Zhavoronkov, V.O. (2015), Teoriya ta prakty`ka provedennya insty`tucional`ny`x zmin [Theory and practice of institutional changes], CzUL, Kyiv, Ukraine.
9. Zyazyun, I.A. (2008), Filosofiya pedagogichnoyi diyi [The philosophy of the pedagogical action], Vy`d-vo ChNU imeni B. Xmel`ny`cz`kogo, Cherkasy, Ukraine.
10. Kornai, Ya. (2002), "System paradigm" Voprosyi ekonomiki, vol. 4, pp. 3—32.
11. Kremen`, V.G. (2010), Filosofiya nacional`noyi ideyi: Lyudy`na. Osvita. Socium [The philosophy of the national idea], Gramota, Kyiv, Ukraine.
12. Lypov, V.V. (2004), Motyvatsiya instytutsional'nykh zmin u transformatsiyniy ekonomitsi [The motivation of institutional change in transition economy], Vyd-vo NFaU, Kharkiv, Ukraine.
13. Mandybura, V. (2015), "Ideologies of contemporary conceptual-ideological "updates" of economic theory", Paradyhmal'ni zrushennya v ekonomichniy teoriyi XXI st. : mater. II Mizhnar. nauk.-prakt.konf. [Paradigm shifts in the economic theory of the twenty-first century. : mater II International science-practice conf.], Kyiv, Ukraine, vol. 1, pp. 52—58.
14. Maslov, A.O. (20012), Informatsiyna ekonomika: stanovlennya, struktura ta teoretychne osmyslennya [Information economy: formation, structure, and theoretical understanding], Ahrar Media Hrup, Kyiv, Ukraine.
15. Nikolis, G. Prigozhin, I. and Stengers, I. (2003), Poznanie slozhnogo [Exploring complexity], URSS, Moscow, Russia.
16. Otmahov, P.A. (2000), "The concept of the rhetorical method in Economics", Istoki. GU VShE, vol. 4, pp. 138—176.
17. Rubanets', O.M. (2006), Informatsiyne suspil'stvo: kohnityvnyy kreatyv postneklasychnykh doslidzhen' [Information society: cognitive studies creative postclassic], Vyd. PARAPAN, Kyiv, Ukraine.
18. Rubanets', O.M. (2007), "The cognitive dimension of knowledge production in modern science", Praktychna filosofiya, vol. 1, pp. 35—41.
19. Rubanets', O.M. (2007"Methodological aspects of cognitive manifestations in modern science", Mul'tyversum. Filosofs'kyy al'manakh, vol. 64, pp. 147—156.
20. Soloduha, P.V. (2004), "The institutional framework for the reproduction of human capital", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Moscow, Russia
21. Stepanenko, S.V. (2008), Instytutsional'nyy analiz ekonomichnykh system (problemy metodolohiyi) [Institutional analysis of economic systems (problems of methodology], KNEU, Kyiv, Ukraine.
22. Surmyn, Yu.P. (2003), Teoryya system y systemnyy analiz [Systems theory and systems analysis], MAUP, Kyiv, Ukraine.
23. Uemov, A.I. (1978), Sistemnyiy podhod i obschaya teoriya sistem [System approach and General systems theory], Myisl, Moscow, Russia.
24. Haken, G. (2003), Taynyi prirodyi. Sinergetika: uchenie o vzaimodeystviya [The secrets of nature. Synergetics: the doctrine of interaction.], IKI, Izhevsk, Russia.
25. Chukhno, A.A. (2010), Ekonomichna teoriya [Economic theory], DNNU AFU, Kyiv, Ukraine.
26. Chukhno, A.A. Leonenko, P.M. and Yukhymenko, P.I. (2010), Instytutsiyno-informatsiyna ekonomika [Institutional and information Economics], Znannya, Kyiv, Ukraine.
27. Masuda, Y. (1981), The Information Society, Washington, USA.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2018 р.